

OSUDY LEVICKEJ SOCHY GENERÁLA MILANA R. ŠTEFÁNKA

Marta Švoliková

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pobočka Levice,
Vojenská 1, 934 01 Levice e-mail: marta.svolikova@sanr-plv.vs.sk

Abstract:

Švoliková, M.: The fate of Levice's statue of general Milan R. Štefánik, Acta Musei Tekovens. Levice, 7: 114-121

The statue of general Štefánik made by sculptor Friso Motoška was revealed in Levice's square in 1932. The statue was moved to Nitra after Vienna Arbitration. The statue came back in 1946, but it was removed in 1952 and probably destroyed.

Key words: statue, general M. R. Štefánik, Levice

Sochy osobností nám pripomínajú dôležité kapitoly slovenských dejín, sú ozdobou námestí, dotvárajú parky, často umocňujú génia loci – ducha miesta. Výraznou ozdobou hlavného námestia v našom meste mala byť aj socha generála Milana Rastislava Štefánika. Táto socha, podobne ako Štefánik mala zaujímavý osud s krutým koncom.

Štefánikov kult – v najlepšom slova zmysle – bol dôvodom, prečo aj v našom meste bola postavená jeho socha, pretože Štefánik nemal k Leviciam žiadny priamy vzťah. Postavenie sochy inicioval výbor 82. zboru Slovenskej ligy v Leviciach v roku 1928.¹ Vo vypísanej súťaži na pomník sa zúčastnili so svojimi návrhmi traja sochári² – z nich komisia vedená architektom Dušanom Jurkovičom³ (tvorcom mohyly na Bradle a Štefánikovým osobným priateľom) vybrala návrh Frisca (Miroslava) Motošku, ktorý bol autorom viacerých Štefánikových sôch. Sochár Friso Motoška na

¹O stavbe sochy M. R. Štefánika sa rozhodlo na schôdzi výboru ligy konanej 19. 11. 1928. Stavbu sochy podporilo aj valné zhromaždenie členov 6. apríla 1929.

Štátny archív v Nitre, pobočka Levice (ďalej ŠAN - PLV), fond 82. zbor Slovenskej ligy v Leviciach, spis č. 27/1928, škatuľa č. 1.

²členom komisie bol aj architekt Jindřich Merganc. Zachovala sa zápisnica z posúdenia súťažných návrhov zo dňa 11. apríla 1930. Návrhy ďalej posúdili Ing. arch. Juraj Chorvát a akademický sochár Vojtech Ihrský. ŠAN - PLV, Fond 82. zbor Slovenskej ligy v Leviciach, spis č. 193/1931, škatuľa č. 1

³ akademický sochár Ladislav Majerský, akademický sochár Andrej Kováčik a akademický sochár Miroslav (Frico) Motoška

Socha pred odhalením

fronte 1. svetovej vojny v roku 1916 utrpel zranenie, po ktorom mohol pracovať iba ľavou rukou, no aj tak vytvoril príťažlivé dielo, ktoré sa stalo dominantou námestia.

Sochu odliali v dielňach firmy Anýž v Prahe, podstavec sochy vytvorila firma Feigler v Bratislave.

Pôvodný termín odhalenia sochy bol 4. máj 1931⁴, ale kvôli nedostatku bronzy na odlatie sochy sa zhotovenie a odhalenie sochy oddialilo. Základný kameň položili 28. októbra 1931 a nádhernú sochu v nadživotnej veľkosti odhalili 4. mája 1932, 13 rokov po Štefánikovej smrti.

Pri príležitosti odhalenia sochy sa uskutočnila telocvičná akadémia v kine Orient (bývalé kino Slovan). Až do roku 1938 v deň výročia Štefánikovej smrti usporadúval miestny zbor Slovenskej ligy spolu s vojenskou posádkou, Telovýchovnou jednotou Sokol a miestnym odborom Matice slovenskej pietnu slávnosť – Štefánikove slávnosti, v predvečer ktorých zvyčajne miestni ochotníci odohrali divadelné predstavenie (napríklad v roku 1934 Stodolovu Bačovu ženu, v roku 1938 hru Miloša Gontku Hora volá). Na druhý deň nasledoval slávnostný pochod, sprievod s alegorickými vozmi od štátnej meštianskej školy (dnešné gymnázium) na námestie k soche, vojenská prehliadka, kultúrny program so spevmi a recitáciou.

⁴ŠAN – PLV, fond 82. zbor Slovenskej ligy v Leviciach, spis č.27/1930, škatuľa č.1

Alegorický voz meštianskej školy predstavujúci smútiacu vlasť

Časť krojovaného sprievodu na starej Kalnickej, dnešnej MRŠ

ODHALENIE SOCHY NÁRODNÉMU HRDINovi

Gen. Dr. M. R. Štefánikovi

na Republikánskom námestí v Leviciach

82. sbor Slovenskej Ligy

4. a 5. MÁJA
1932.

Program slávnosti:

4. mája v stredu

o 19. hod.: promenádny koncert.
o 20. hod.: Akadémia (s Stránskeho) pri spoločenstvení miestnej jednoty Škola a voľenskej hudby.

5. mája vo štvrtok (sviatok)

o pol 10. hod.: hra štátnikov srievodu na nádrazí.
o pol 11. hod.: prítomné hostov a slávnostný pochod z nádrazia na Republikánske námestie.

O 11. hodine:

1. Zahálenie slávnosti, Dr. Viktor Ravasz, predseda 82. sboru Slov. Ligy v Leviciach.
2. Slávnostná reč, Metod Baška, predseda štátného sboru Slov. Ligy v Bratislave.
3. Slávnostná odzov a prítomnosť: za Kralupský úrad, Ministerstvo národ. obrany, Ministerstvo školstva a Lesníctva.
4. M. Štefánik-Žrnovský: „Na bratstvo“, Mužský sbor chov. št. úst. Diva, prof. Šon. Kaiser.
5. Prečítanie základnej listiny, odovzdanie a prevásenie sochy, Dr. Ondrej Zolňák, podpredseda 82. sboru Slov. Ligy a Karol Simko, starosta mesta Levíc.
6. Záhl'kovo slávností, Ján Stronáda, viedomí učiteľ školy v Slav. Tajomník 82. sboru Slov. Ligy.
7. Reč, hovädí!.....

Odhalenie sochy – plagát

V roku 1936 bola socha ohradená nízkym kovovým plotom a okolo nej vysadený kvetinový záhon.⁵ V tomto roku v rámci Štefánikových dní bol v kine Orient premietaný prvý slovenský národný veľkofilm M. R. Štefánik. Na premiérovom predstavení bolo prítomných len asi 55 návštevníkov, film sa musel predčasne prestať hrať.⁶

Socha na svojom mieste na Republikánskom námestí (dnešné Námestie hrdinov) zotrvala do 4. novembra 1938. Po Viedenskej arbitráži ju bolo nutné strážiť, preto bolo rozhodnuté o prevezení sochy a rozobratého podstavca do Nítry. Tam bol Štefánik umiestnený pred budovou sedrie (dnešný krajský súd).

Do Levíc sa Štefánikova socha vrátila až v roku 1946, nie hneď po skončení vojny. Nitrania ako keby boli za tých pár rokov zabudli, že sochu presťahovali z Levíc, kde a ako bola zhotovená a za čie financie. Mesto Nitra ponúkalo Leviciam, že dá vyhotoviť novú sochu, podobnú pôvodnej, ako náhradu za tú, ktorú do Nítry previezli v roku 1938. Nakoniec po úradných ťahaniach a petíciách bola socha do Levíc vrátená a slávnostne odhalená počas Štefánikových osláv 4. a 5. mája 1946 pred budovou meštianskej školy⁷ – lebo na námestí už stál pomník padlým osloboditeľom mesta (odhalený 28. októbra 1945).

⁵ ŠAN – PLV, fond Obecný úrad mesta Levíc, administratívny spis č. 719/1936, škatuľa č. 41 inv.č. 165

⁶ Južné Pohronie, ročník 5, 9. mája 1936, s. 3 Levické kiná

⁷ ŠAN – PLV, fond Miestna správna komisia v Leviciach, administratívne spisy č. 3826, 4271, 4559 z roku 1946

Na slávnostnom odhaľovaní rečnil Dr. Viktor Ravasz,
predseda zboru Slovenskej ligy v Leviciach

Dominanta mesta

V roku 1949 bolo Námestie Hany Benešovej pred meštianskou školou premenované kvôli umiestnenému pomníku na Štefánikove námestie.

No ani potom Štefánikova socha v Leviciach dlho nestála. V noci z 11. na 12. septembra 1952 bolo toto umelecké dielo strhnuté z podstavca a socha celý nasledujúci deň ležala v parčíku pred meštianskou školou. S najväčšou pravdepodobnosťou bolo strhnutie sochy nariadené direktívne priamo z Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska v Leviciach. Bolo to obdobie ťaženia proti Štefánikovej pamiatke

Socha pred budovou meštianskej školy (dnešného gymnázia)

a v rámci tohto „boja“ boli odstránené jeho sochy a busty vo viacerých slovenských mestách.⁸

Strhnutú sochu si pred meštianku prišlo zblízka pozrieť mnoho Levičanov a priťahla aj záujem okoloidúceho technického úradníka Michala Ondrejku z Hronského Beňadika. Ondrejka bol zhodou okolností v ten deň na služobnej ceste v Leviciach a mal pri sebe nový fotoaparát značky Flexaret. Po vybavení úradných vecí sa vracal na železničnú stanicu po Stalingradskej ulici (dnešnej Ulici M. R. Štefánika). Na priestranstve pred meštianskou školou uvidel ľudí okolo pomníka. Urobil dve snímky strhutej sochy, pričom na snímke zachytil aj skupinu ľudí, ktorí boli pri nej. Takmer okamžite bol zatknutý.

Za fotografovanie sochy a skupiny ľudí bol odsúdený Okresným súdom v Leviciach za trestný čin nepriateľského konania proti republike na tri mesiace odňatia slobody s podmieneným odkladom na jeden rok. Za vinu sa mu kládlo to, že tieto fotografie mohli byť zneužitá na nepriateľské ciele. Ako je uvedené v rozsudku: „...fotografie... mohli sa dostať do nepovolaných rúk, osobám, alebo za hranice a takto reakcia a západní imperialisti by toto boli využili, ako aj tunajší nepriatelia

⁸ Napríklad v Brezne sochu v roku 1952 schovali a po roku 1989 znovu inštalovali. Kópiu tejto sochy mesto Brezno dokonca venovalo Meudonu (a nadviazalo s Meudonom družbu), predmestiu Paríža, v ktorej sa nachádza observatórium, v ktorom Štefánik pracoval. Podobne schovali a zachránili aj Štefánikovu bustu v obci Zvolenská Slatina.

Strhnutá socha 13. 9. 1952

a rozširovali proti našej komunistickej strane, že čo sa robí v našej republike, že komunisti zhadzujú sochy“.⁹

Ondrejka na svoju obhajobu uvádzal, že nemal v úmysle fotografie zneužiť, chcel len urobiť fotografie pre vlastnú potrebu, nový fotoaparát mal len 10 dní.

Iróniou osudu je to, že pravdepodobne len vďaka obžalovaciemu spisu máme fotografie zhodenej sochy k dispozícii. Michal Ondrejka bol rehabilitovaný v roku 1990.

Podľa pamätníkov zvalená socha celý deň ležala v parčíku, až večer bola prevezená na nádvorie závodu Zlatý onyx - levickej Andezitky (neskoršie SPK, Slovenský priemysel kameňa). Tu sa jej stopa stráca a ďalší osud sochy bol a je predmetom dohád. Po jej osude pátral v rokoch 1968 – 1969 vtedajší redaktor Pohronia Ján Horniačik, ktorému sa podarilo nájsť v areáli podniku časť rozbitého podstavca.¹⁰ Socha bola zložená v záhrade Andezitky dlhší čas. Až neskôr bola pravdepodobne rozbitá a roztavená.

⁹ ŠAN – PLV., fond Okresný súd v Leviciach, spis T 476/1952, fond Okresná prokuratúra v Leviciach, spis Pt 806/1952

¹⁰ HORNIAČIK, Ján. Štefánikova socha tretíkrát do Levíc? In Pohronie, 1968, roč. II (XIV), č. 20, s. 3. Pohronie, 1968, roč. II (XIV), č. 23, na titulnej strane fotografia častí podstavca pomníka. Reakcie na pátranie po pomníku boli aj iných číslach: Pohronie, 1968, roč. II (XIV), č. 27, s. 2 v Kronike týždňa, v čísle 29 na s. 2 stanovisko členov Ľudových milícií k článkom o strhnutí sochy.

V roku 1968 účastníci mohutného spomienkového zhromaždenia na Bradle adresovali vtedajšej vláde a Ústrednému výboru Komunistickej strany Československa list, z ktorého citujeme: „žiadame ... aby sa všetky pamätníky M. R. Štefánika postupne obnovili a postavili na pôvodné miesta“. Ján Horniačik v Pohroní z roku 1968 vyjadril nádej, že sa tak v Leviciach stane už v roku 1969, pri 50. výročí Štefánikovej smrti. Po nástupe normalizácie ostala táto nádej nadhlo nesplnená.

Tento zámer sa v našom meste podarilo uskutočniť vďaka iniciatíve Domu Matice slovenskej až po takmer 30-tich rokoch. Novú sochu navrhol akademický sochár Marek Mikláš a odlial Zsolt Bartusz z Kamenina. Slávnostne bola odhalená 4. mája 2007.